

ДІАХРОНІЧНИЙ ВЕКТОР ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУР СВІДОМОСТІ Й МИСЛЕННЯ

КОРОЛЬОВА А. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті продовжено дискусію про розвиток нового аспекту компаративістики – когнітивної діахронії; критично проаналізовано концепцію Ю. Степанова щодо необхідності застосування діахронічного підходу до вивчення однієї зі структур свідомості та мислення, якою є концепт; наведено переконливі аргументи й інших учених (В. Кононенко, В. Русанівського), а також представлено власну позицію щодо релевантності такого вектора аналізу концептів; прокоментовано окремі позиції дослідників, які дещо спрощено (скептично) ставляться до діахронії концепту.

Ключові слова: компаративістика, діахронічний підхід, концепт, свідомість, мислення.

В статье продолжается дискуссия о развитии нового аспекта компаративистики – когнитивной диахронии; критично анализируется концепция Ю. Степанова относительно необходимости применения диахронического подхода к изучению одной из структур сознания и мышления, которой является концепт; приводятся убедительные аргументы и других ученых (В. Кононенко, В. Русановского), а также представлена собственная позиция по отношению к релевантности такого вектора анализа концептов; комментируются отдельные позиции исследователей, которые немного упрощенно (скептично) относятся к диахронии концепта.

Ключевые слова: компаративистика, диахронический подход, концепт, сознание, мышление.

The article deals with the discussion concerning to the development of comparative linguistics – cognitive diachrony new aspect; Yu. Stepanov's conception due to the necessity of the diachronic approach use in the studying of consciousness and thinking co-structures, which is a concept was critically analyzed; other scientists' (V. Kononenko, V. Rusanivskiy) convincing examples were given, own attitude concerning to the such vector relevance of concepts analysis was performed; separate researchers' stands, who simply (sceptically) think about concept diachrony were commented.

Key words: comparative linguistics, diachronic approach, concept, consciousness, thinking.

Проблема походження і розвитку мови цікавила вчених ще з часів античності, проте лише у ХІХ ст. вона набуває наукової основи, тобто починає спиратися на мовні факти й закономірності. Це було зумовлено, з одного боку, новими філософськими поглядами щодо напрямів еволюції суспільства (ідеться про ідеї ірраціональної течії “філософія життя”), а з іншого, – утвердженням історичного підходу до вивчення мов [2, с. 37].

Перші спроби опису лінгвістичної еволюції та визначення тенденцій розвитку мов належать представникам раннього компаративізму (Я. Грімм, Р. Раск, А. Шлейхер, брати Шлегелі та ін.), які стояли біля витоків порівняльно-історичного мовознавства. При цьому теорії, у яких дослідники намагалися висвітлити суть процесу лінгвістичної еволюції, були різними. Одні лінгвісти асоціювали поняття “прогрес” із попереднім станом мовного розвитку, вважаючи напрям руху сучасних мов абсолютною (натуралістична течія в мовознавстві – А. Шлейхер, Ф. Мюллер та ін.) або відносною (прибічники концепцій коловороту та спіралеподібної мовної еволюції – Р. Раск та ін.) деградацією у зв'язку з процесом “стирання” флексій у сучасних мовах (насамперед романських і германських), інші – намагалися виявити ознаки прогресу мов і на сучасному етапі їхньої еволюції (О. Востоков) [21, с. 31–45]. Звичайно, теорії мовного

розвитку раних компаративістів мають чимало недоліків з позицій сучасної лінгвістики, однак найважливішим їхнім здобутком є факт визнання здатності мов (та її елементів) змінюватися та вдосконалюватися.

Необхідність відповісти на питання, пов'язані з модифікаціями мовних явищ у діахронії, актуалізується і на початку ХХІ століття в аспекті когнітивної лінгвістики. При цьому теорія і методика діахронічних досліджень мовного матеріалу, наявного в дописемній культурі та пам'ятках писемності, у тісному зв'язку з процесами категоризації й концептуалізації ще чекають своєї розробки. На думку Дж. Лакоффа, категоризація світу людиною є найважливішою функцією свідомості, оскільки ця операція лежить в основі мислення особистості, її сприйняття, практичної діяльності та мовлення. Змінюючи уявлення про суть категорій і явище категоризації, ми змінюємо уявлення про світ [14, с. 145]. О. Кубрякова вважає, що категоризація – це “єдиний спосіб надати сприйнятому світові упорядкований характер” [12, с. 96].

Актуальність статті зумовлена необхідністю дослідження нового вектора у формуванні поняттєвого інструментарію сучасної компаративістики, пов'язаного з осмисленням структур свідомості й мислення крізь призму порівняльно-історичного мовознавства. Такий напрям, як порівняльно-історична когнітивістика, сприятиме з'ясуванню принципів і механізмів взаємодії діахронічних і синхронічних моделей (картин) світу.

Метою статті є аналіз сучасної наукової аргументації щодо доцільності застосування діахронічного підходу до вивчення структур свідомості і мислення, однією з яких є концепт.

Проблема реконструкції давніх моделей світу тісно пов'язана з питанням взаємозв'язку мови і свідомості, мови і мислення. У ряді праць когнітивістів, зазначає З. Попова [6], обстоюється думка про невербальну сутність мислення. Проте це твердження не означає спростування тези про взаємозв'язок мисленневих і мовленневих операцій, але переносить його в іншу площину. Цитуючи І. Горелова й К. Сєдова, дослідниця акцентує увагу на їхньому твердженні про те, що механізм мислення запускається не за посередництва власне слів, а за допомогою концептів – “кодованих одиниць універсального предметного коду” [цит. за 16, с. 209]. У зв'язку з цим варто підтримати думку О. Кубрякової, яка пише, що людина не лише позначає світ, а й описує його. Саме в таких описах народжуються нові концепти ... Їхня поява – це результат аргументації мовної, наслідок дискурсивної діяльності людини, про яку можна говорити як про діяльність мовленнево-мисленневу, здійснювану в конкретних історичних, культурологічних й особливо прагматичних умовах [13, с. 16].

Таке розуміння зв'язку мови і свідомості, мови і мислення актуалізує питання щодо вивчення генетичної або діахронічної природи структур свідомості й мислення, базовою з яких є концепт. Питання про діахронію концепту глибоко вивчав у своїх працях представник московської школи концептологів Ю. Степанов, переконуючи науковців у тому, що статичний аспект його аналізу не відображає тієї генетичної основи, на якій, власне, відбувається його зародження і формування. Вчений виокремлює основний, додатковий шар і внутрішню форму концепту [19, с. 41–42]. Ця гіпотеза була підтримана М. Алефіренком, який визначає етимон як початковий етап еволюції концепту і перший етап його вербалізації [1, с. 143]. На думку Ю. Степанова, “до структури концепту входить все те, що робить його фактом культури – первинна форма (етимологія), історія, відбита в основних концептуальних ознаках його змісту; сучасні асоціації; оцінки та ін.” [19, с. 41].

Якщо розвивати ці положення і розробляти методику діахронно-синхронного аналізу концепту, то першим етапом цієї методики має бути вивчення його семантичної структури. Розробляючи типологію концептів, А. Бабушкін підкреслює, що кожен концепт виражається за допомогою вербальних засобів і має детерміновану значеннями семантичну структуру [3]. Виокремлення компонентів семантичної структури концепту якраз і детермінується вектором дослідження. За синхронічного підходу першочергового значення набуває співвідношення

структурних елементів концепту на сучасному етапі; у діахронно-синхронному вимірі акцентується співвідношення між вихідною (первісною) інформацією і тією, яка представлена в концепті на сучасному етапі. Отже, діахронно-синхронний аналіз сприяє виявленню трансформацій (змін), що відбуваються у структурі концепту і зумовлюються його динамічною природою.

Ідеальний концепт і його матеріальне втілення – мовні засоби – пов'язані між собою завдяки двосторонній психічній суті мовного знака. Проте, якщо у Ф. де Соссюра цей зв'язок умовний, довільний, випадковий, то, наприклад, Ю. Степанов, погляди якого ґрунтуються на міркуваннях Е. Бенвеніста про необхідність відношень між позначуваним і позначувальним [4, с. 95–96], вважає, що іменування концептів у культурі завжди невідповідні [19, с. 62–63] (недовільні, тобто вмотивовані, а це якраз і виявляється через внутрішню форму). Саме відмова визнання системності діахронії, зокрема нехтування історичним матеріалом, зашкодила, на думку Ю. Степанова, швейцарському лінгвістові визнати недовільність двох сторін мовного знака [19].

Виходячи з цього, концепт як структуру свідомості й мислення (інформаційний соціально-культурний код) коректно описувати на основі розуміння поняття знаку як двосторонньої психічної сутності: ідеальна його сторона – це когнітивна структура, матеріальна – виражена мовними засобами – семантична структура. Тут важливим методологічним прийомом є встановлення системних зв'язків концепту в діахронії, що уможливить простеження динамічних процесів у розвитку як когнітивної, так і семантичної його структур, унаслідок яких концепт змінює свою інформаційну якість.

Діахронічне вивчення концептоутворювальної лексики, комплексний аналіз історії її розвитку сприяють виявленню не лише архаїчних особливостей окремих концептосфер етносу, але й тенденцій їхнього розвитку та сучасного стану.

Проте не всі концептологи приймають діахронію як вихідну базу для вивчення концептів. Так, Й. Стернін наголошує на тому, що “в дослідженні концептів доцільно дотримуватися синхронного зрізу, а діахронія може стати в пригоді лише для пояснення тих або інших змін у концепті...” [20, с. 63]. Ми не можемо прийняти цю позицію, бо, як слушно зауважує М. Клягін, “у генезисі мови як ніде в рамках вторинних суспільних структур видно, наскільки початок соціального явища відрізняється від його кінця (власне, не від кінця, а від сучасного стану)” [9]. Окрім того, і окремі положення палкого прихильника когнітивної діахронії Ю. Степанова є також дещо суперечливими. Зокрема, це стосується співвідношення діахронічного і синхронічного векторів з поняттями “історичний” і “актуальний” шари концепту. Так, учений суперечить собі, коли діахронію пов'язує з пасивним шаром концепту, яким послуговуються окремі соціальні групи носіїв мови. Актуальний шар (концептуальна ознака) концепту, на його думку, є основним, оскільки в цьому разі “концепт актуально існує для всіх користувачів мови (мови конкретної культури) як засіб їх взаєморозуміння і спілкування” [19, с. 44]; історичний шар – додатковим, “пасивним”, неактуальним. “У додаткових, “пасивних” ознаках концепт актуальний лише для окремих соціальних груп... У всіх таких випадках актуалізуються “історичні”, “пасивні” ознаки концепту при спілкуванні людей усередині цієї соціальної групи, при спілкуванні їх між собою, а не ззовні, з іншими групами” [19, с. 45]. Не можемо з цим погодитися, адже необхідність діахронії при аналізі концепту, слідом за Н. Коч, пов'язуємо з часом існування його в свідомості людей певної епохи і фіксацією цього ментального комплексу в мові відповідного періоду. Причому, свою актуальність як потенцію концепт у діахронії зберігає завжди, навіть на сучасному етапі його функціонування [11].

Не до кінця обґрунтованими є і твердження представників волгоградської школи когнітивної лінгвістики В. Карасика, Г. Слишкіна, які пропонують розглядати виділені Ю. Степановим шари концепту як окремі концепти різного обсягу. Дослідники відносять активний шар до загальнонаціонального концепту; пасивний, історичний – до концептосфери окремих субкультур; внутрішню форму, яка не є для більшості носіїв мови частиною концепту, –

до культурних елементів, що детермінують концепт [7, с. 77–78]. Цей погляд є цікавим, проте також не узгодженим з історичним ракурсом вивчення концептуальної картини світу певного етносу. Феномен кінцевого результату концептоутворення як культурного надбання, певної розумової фільтрації знань про світ не може базуватися тільки на понятті “нація”. А тому національний концепт – це один із видів концептів, що входить у концептуальну картину світу. Він становить вторинне утворення, порівняно з попередніми концептуальними утвореннями. Як слушно зауважує Н. Коч, “культура конкретного народу і людства в цілому має такі глибокі часові та просторові коріння, що аналіз концепту як явища національного [...] з позицій синхронії з незначними фрагментами діахронії створює лише ілюзію ретроспекції” [11, с. 157].

Зважаючи на наведені вище аргументи, можемо сказати, що віднесення історичного шару до окремих субкультур, а внутрішньої форми – до культурних елементів концепту є неправомірним і не відповідає сучасним поглядам на розвиток поняття як продукту еволюції, який передбачає суттєві якісні зміни у своєму змісті.

При дослідженні фонових соціокультурних основ різних трансформацій у свідомості людей упродовж багатьох століть і до нашого часу можна виявити наявність акумулятивної активності історичного концепту. Знання діахронічної семантики не сформоване явно в свідомості, проте воно існує на рівні знання семантики лексем, пов’язаної семантичними зв’язками з іншими лексемами, менш архаїчними або сучасними.

Актуальна інформація концепту в часовому, просторовому і ситуативному контексті розкривається на основі лексикографічних джерел. Значущість її для колективної свідомості підтверджується наявністю лексем, які репрезентують цей ментальний комплекс, що свідчить про його номінативний потенціал [8, с. 111]. Саме це імпліцитне знання є, за Ю. Степановим, третім шаром концепту – внутрішньою формою слова-імені концепту [19, с. 42]. Внутрішня форма імен концептів та лексем вербалізаторів визначається як їхня етимологічна ознака. Учений пише про те, що такий компонент концепту існує для носіїв мови “опосередковано як основа, на якій виникли і ґрунтуються останні шари значень” [19, с. 44]. Цей важливий компонент ми відносимо до діахронічного аспекту дослідження концепту, що є безпосередньо елементом свідомості і репрезентується через мовні одиниці, що функціонують у сучасних мовах.

Ці аргументовані тези свідчать на користь того, що опис структури концепту в діахронії починається, перш за все, зі з’ясування етимології його ключового репрезентанта. В етимології міститься своєрідний праобраз концепту, історія його виникнення. “Внутрішня форма слова виступає осередком етимологічної пам’яті, зберігаючи первісне концептуальне уявлення про предмет, слугує показником наступного семантичного розвитку слова, прокладає шлях майбутніх значеннєвих асоціацій, які формулюють різні значення” [5, с. 247].

Визначення вихідного представлення, що лежить в основі ментальної структури свідомості, пов’язане з аналізом внутрішньої форми ключової номінації концепту і є необхідним для визначення ядра концепту, бо, як переконує Н. Коч, внутрішня форма слова (відповідно до ідей О. Потебні) є обов’язковим ахронічним елементом концепту, а тому входить до його ядра [11, с. 223–229]. Уважаємо, що внутрішня форма ключової лексики визначає характер інформаційного поля концепту, впливає на семантичні відношення між лексемами вербалізаторами (концептуально пов’язаними номінаціями). Вона становить чи не найважливіший шар у семантичній структурі похідних слів, що входять до основних концептоутворювальних одиниць, відображаючи різнопланові етнокультурні реалії.

При зовнішній реконструкції лексики різних мов виявляється ідіоетнічний компонент суб’єктивної внутрішньої форми. Особливий інтерес для виявлення етнічної своєрідності образу світу становлять приклади, коли одна й та ж внутрішня форма в мовах пов’язується з різними об’єктами номінації.

В. Русанівський свого часу підкреслював роль внутрішньої форми слова у забезпеченні взаємозалежності між формою і змістом, у відображенні механізму вираження думки у слові як здатності давати ім'я виділеним думкою предметам [17, с. 14]. Як справедливо зауважує В. Кононенко, якщо “вихідною позицією аналізу концепту є визначення його внутрішньої форми, то йдеться про встановлення внутрішньої форми слова, що номінує концепт” [10, с. 112], проте в ході діахронічного дослідження може знадобитися відновлення внутрішньої форми не тільки ключової номінації, а й лексем вербалізаторів.

Отже, коментуючи окремі положення Ю. Степанова, що трактує структуру концепту як “шарову”, слід зазначити, що першим кроком аналізу концепту в діахронії, на наш погляд, є методика генетичної послідовності його опису. “Визначення концепту ... складається з історично різних стадій, різних за часом утворення, за походженням і за семантикою, а тому спосіб їх об'єднання у визначенні є генетичним: концепт отримує завжди генетичне визначення” [19, с. 56]. Генетичний (або генезисний) аналіз як процедура когнітивної компаративістики дає можливість вивчити динаміку явища, етапи його формування та розвитку, його “передісторію” і сприятиме встановленню зв'язку між історичними когнітивними нашаруваннями. Концепт як структура свідомості в своєму генезисі, тривалому історичному розвитку має генетичні (конструктивні) рівні, що включають універсальні й специфічні смислові компоненти. Генетичні рівні розуміються як абстрактні логічні (ментальні) схеми (бінарні опозиції), що реалізуються на рівні мовних конструктів (словесних опозицій).

Відношення між стадіями концепту Ю. Степанов пов'язує з принципом організації знакових систем: “Якщо концепт ... складається з шарів різного часу походження, то природно представляти його еволюцію послідовно, тобто аналізувати концепт у різні епохи. Тоді розкриваються особливі відношення наступності форми і змісту, завдяки яким щось із колишньої стадії концепту стає знаком у його новій стадії” [19]. Таке розташування концептів учений називає еволюційними семіотичними рядами. Аналізуючи їх, для прикладу він наводить еволюційні ряди Е. Б. Тайлора, результати М. Марра з дослідження паралельних рядів речей та їх назв у функціональній семантиці, позицію О. Фрейденберг щодо латентної форми концепту, ряди як випадкові асоціації Б. Серебрєннікова [22; 15; 23; 18].

Еволюційні ряди Е. Тайлора – це об'єкти матеріальної та духовної культури: вірування, ритуали, архетипи, предмети тощо. Об'єкт або його концепт певної епохи є результатом розвитку відповідного об'єкта та його концепту попередньої епохи і одночасно основою для розвитку відповідного об'єкта та його концепту наступного періоду. Скласти цілісну картину культурного розвитку народу можна лише за допомогою всіх елементів еволюційних рядів [22]. М. Марр виявив закономірність, суть якої полягає в тому, що значення слів-імен змінюються залежно від переходу імені з одного предмета (або дії) на інший предмет, який замінив перший предмет в тій самій або подібній функції [15]. О. Фрейденберг вбачає у цих прикладах “не перехід значень за функціями”, а загальний закон для всієї системи семантизації, який показує, що кожне значення має іншу, особливу форму існування, зовсім не схожу на дану, і що ці різні стани переходять один в одного, існують імпліцитно або з'являються, втрачаючи свій смисл” [23]. Згідно з ідеями Б. Серебрєннікова, “досвід створює інваріантний узагальнений образ предмета, який зазвичай передує його найменуванню” [18, с. 148]. Основним способом номінації є використання готового звукокомплексу, що означає одна з ознак нового предмета. Вибір ознаки не залежить від зовнішніх умов, а є результатом випадкових асоціацій [18, с. 155]. Спростовуючи цю тезу, Ю. Степанов аналізує етимологію слова рос. *человек*, найменування якого розпадаються на два шари: історично новітній (праслов'янське **чeloveкъ*) і найдавніший (від латинського кореня *humus* “земля”). Невипадковість цієї номінації він доводить наявністю варіативного ряду номінації у рамках однієї фундаментальної опозиції *человек / Бог* як опозиції *земной / небесный* [19, с. 60]. Дослідник упевнений, що в межах свого семантичного ряду ознаки імені не випадкові, і це можна довести в кожному конкретному випадку.

Досліджуючи будь-який концепт, ми завжди повинні пам'ятати, що ця структура свідомості й мислення має динамічний характер. Динамічна природа концепту відбиває постійні трансформації в колективній та індивідуальній свідомості носіїв мов унаслідок змін аксіологічних установок соціуму. Фіксує результати таких досліджень, ми продовжуємо заглиблюватися в інформаційне поле концепту і семантичне поле його репрезентантів, розширюючи відомості про пасивну зону ментальних структур свідомості. Принципова різниця між синхронічним та діахронічним векторами аналізу полягає в тому, що в першому випадку ми йдемо від периферії до ядра концепту, його суті, часто не досягаючи результату, то в другому, навпаки, – від ядра до периферії, що дозволяє розкрити глибинні процеси його формування.

Підсумовуючи, зазначимо, що поєднання семасіологічного і ономасіологічного підходів до розгляду мовних явищ зумовлено тим, що перший не тільки відкриває доступ до історії певного лінгвістичного феномену, але й, що більш важливо, фокусує розуміння когнітивної основи та інтерпретації діахронічних процесів. Другий демонструє постійну зміну в засобах, якими виражаються концепти і концептуальні домени та водночас зосереджує увагу на повторювальних типах вираження та їх мотиваціях.

Характерною властивістю структур свідомості й мислення, базовою серед яких є концепт, є їхня мінливість, динамічність, тобто здатність видозмінюватися: 1) за рахунок нових ознак; 2) у процесі переміщення ознак з ядра на периферію; 3) під час деталізації ознак; 4) шляхом фразеологізації. Генетичною основою концепту є етимологія його імені та репрезентантів, внутрішня форма, яка дозволяє простежити рух, зміну значень від первісного до сучасного і, як наслідок, виявити семантичні закономірності, що виявляються у процесі категоризації й концептуалізації фрагмента дійсності.

Перспективами подальших досліджень є зіставно-типологічний діахронно-синхронний аналіз структур свідомості і мислення (на матеріалі різних концептів як у споріднених, так і в неблизькоспоріднених мовах).

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики : [монография] / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Алпатов В. М. История лингвистических учений / Владимир Михайлович Алпатов. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 368 с.
3. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / Анатолий Павлович Бабушкин. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1996. – 104 с.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 320 с.
5. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 574 с.
6. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации / Илья Наумович Горелов. – М. : Едиториал УРСС, 2006. – 112 с.
7. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : сб. научн. тр. // Под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 75–80.
8. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
9. Клягин Н. В. Человек в истории. Генезис языка : сайт библиотеки “Полка Букиниста” / Николай Васильевич Клягин. – Режим доступа : http://society.polbu.ru/klyagin_histman/ch09_i.htm..
10. Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 112.

11. Коч Н. Генезис восточнославянской концептосферы в языковом и культурном отражении (эволюционное развитие дуальности *человек–животное* : на материале мифологии, фольклорных источников, памятников письменности XI – XVII вв.) / Наталия Коч. – Николаев : Илион, 2010. – 440 с.
12. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
13. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е. С. Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 6–17.
14. Лакофф Дж. Когнитивное моделирование / Джордж Лакофф // Женщины, огонь и опасные предметы. – М. : Прогресс, 1996. – С. 143–184.
15. Марр Н. Я. Средства передвижения, орудия самозащиты и производства в доистории (К увязке языкознания с историей материальной культуры) / Николай Яковлевич Марр // Избранные работы. – Т. III : Язык и общество. – М. : Соцэргиз, 1934. – 423 с.
16. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.
17. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / Віталій Макарович Русанівський. – К. : Наукова думка, 1988. – 240 с.
18. Серебренников Б. А. Номинация и проблема выбора / Б. А. Серебренников // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 147–150.
19. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.
20. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / Иосиф Абрамович Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научное издание / Под. ред. И. А. Стернина. – Воронеж : ВГУ, 2001. – 182 с.
21. Сусов И. П. История языкознания / Иван Павлович Сусов. – М. : Восток-Запад, 2006. – 295 с.
22. Тайлор Э. Б. Первобытная культура / Эдуар Беннет Тайлор ; [пер. с англ. Д. А. Коропчевского]. – М. : Политиздат, 1989. – 573 с.
23. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности / Ольга Михайловна Фрейденберг. – М. : Наука, 1978. – 242 с.

*Дата надходження до редакції
19.05.2011*